

В.О. Забавін, С.Г. Небрат

НЕОРДИНАРНЕ ПОХОВАННЯ ЗРУБНОГО ЧАСУ З КУРГАНУ БІЛЯ СМТ. ЯЛТА (ПІВНІЧНО-СХІДНЕ ПРИАЗОВ'Я)

У статті проаналізовано поховальний обряд одного з поховань зрубної культури доби пізньої бронзи Північного Приазов'я, досліджених археологічною експедицією Маріупольського державного університету. Комплекс демонструє низку відхилень від моделі рядового поховання. Проаналізовано показники соціальної неординарності похованого та ознаки, що маркують осіб, що мали відношення до ритуальної діяльності. Розглядаються деякі особливості обрядово-інвентарного комплексу та питання культурно-хронологічної періодизації поховальних пам'яток.

Ключові слова: зрубна культура, доба пізньої бронзи, Північне Приазов'я, Надазов'я, поховання, курганна археологія.

У польовий сезон 2016 р. археологічною експедицією Маріупольського державного університету проводилися рятувальні розкопки розораного кургану на території Ялтинської селищної ради Мангушського (Першотравневого) району Донецької області [6].

Досліджений курган входив до складу курганної групи з трьох насипів, які знаходяться на вододільному плато в 6 км на північ від узбережжя Азовського моря між долинами річок Комишуватка і Мокра Білосарайка. На триверстовій військово-топографічній карті Катеринославської губернії в редакції 1861 р. зазначена курганна група позначена як «Могила Комишуватка».

Кургани групи «Могила Комишуватка» розташовані за лінією північний захід – південний схід щільним ланцюжком, поли курганів 2 і 3 між собою стикаються. Експедицією було досліджено курган 3. Останній представляв собою насип у плані округлої форми висотою 0,65 м, діаметром 30 м. Курган досліджувався за допомогою техніки чотирма траншеями, прокладеними по лінії Південь – Північ із залишенням паралельних бровок товщиною 1 м.

Всього в кургані було досліджено 13 поховань доби бронзи. Первинний насип виник над могилою ямної культури (п. 9). На пізньому етапі доби бронзи у вже існуючий насип було впущене 10 поховань зрубної культури та 2 невизначених (можливо, також зрубного часу). Можна припустити, що поховань могло бути більше, але вони були знищені оранкою. В наслідок розорювання, встановити кількість досипок та висоту первинного насипу не вдалося.

Особливий інтерес викликало поховання зрубної культури, що містило дещо незвичний набір речей.

Поховання № 4 (зрубної культури). Було відкрито в 1 м на південь та 1 м на схід від R на рівні 0,4 м від СП (- 0,4 від R). Поховання здійснено в кам'яній скрині, складеній з вапняку. Поховальна споруда частково зруйнована оранкою. Залишилися лише окремі пошкоджені брили та плита (рис.). В могилі було знайдено рештки дорослої людини, похованої скорчено на лівому боці головою на ПнСх. Кістки збереглись погано. Ноги в колінах зігнуті під гострим, в тазовому суглобі – під прямим кутом. Руки зігнуті в ліктях. Під померлим простежені залишки шкіряної (?) підстилки коричневого кольору.

Перед обличчям були знайдені уламки орнаментованого горщика. В «обіймах» померлий тримав лопатку тварини та дерев'яний предмет, від якого залишилася пряма смуга тліну. Перед небіжчиком знаходився куприк великої худоби та розламана мушля Unio.

Інвентар:

1) Керамічний горщик світло-коричневого кольору. Плавний перехід від горла до тулубу. На плічках прикрашено відбитками штампа (палички). Віночок злегка сплющений. Черепок на зламі чорний, у тесті домішка крупнозернистого піску і шамоту. У дна – намічається закраїна. Реконструйовані висота – 15,5 см, діаметр віночка – 17,5 см, діаметр дна – 15,5 см (рис.).

2) Лопатка великої тварини. Збереженість погана. Загальна довжина – 28 см.

3) Дерев'яний виріб. Реконструйовані розміри – 18,0×2,0 см.

4) Мушля Unio.

5) КТ – куприк великої свійської худоби.

Досліджене поховання може бути віднесено до другого (розвиненого) горизонту зрубних могильників Північно-Східного Приазов'я, який характеризується як основними, так і впускними похованнями в ґрунтових ямах, та кам'яних скринях, споруджених з вертикально (орфостатно) поставлених на ребро кам'яних плит, які з'являються в цей же період. У положенні померлих переважає середньо і сильно скорчена поза на лівому боці з орієнтацією в північно-східний з відхиленнями сектор [8, с. 15].

Комплекс з к. 3 курганної групи «Могила Комишуватка» демонструє низку відхилень від моделі рядового поховання. По-перше, слід відзначити присутність кісток тварини у складі поховального приданого. В.В. Циміданов вважає факт наявності м'ясної їжі виразним показником соціальної неординарності похованого, знаком підвищеного рангу [20, с. 49-50]. Автор концентрує увагу на певній градації частин тварини. Зокрема, найбільш почесною частиною була задня. Поховання західної області зрубною культури, в яких були знайдені куприки, обов'язково демонструють інші ознаки відхилення від моделі рядового поховання [20, табл. 13]. Сам факт наявності куприка тварини в похованні вважається неординарним явищем [1, с. 77]. На підтвердження цього можна зазначити, що напуття їжа у вигляді куприка тварини зустрінуто тільки в 5 похованнях зрубною культури Північного Приазов'я (в одному на 300 поховань).

Ряд авторів розглядає в якості одного з критеріїв виділення неординарних поховань зрубною культури наявність підстилки в могилі [15, с. 82 та ін.] і здійснення поховання в кам'яній скрині [1, с. 77]. Проте у лісостепових районах поховання в кам'яних скринях практично невідомі, їх кількість поступово збільшується з просуванням вглиб степу. Дослідниками ця обставина пов'язується з деякими етнографічними та географічними відмінностями в поховальному обряді носіїв зрубною культури, зумовленими, в першу чергу, наявністю виходів природного каменю [14, с. 94; 7, с. 44; 20, с. 47; 5, с. 61 та ін.].

Крім того, в нашому випадку фіксується наявність додаткового поховального реманенту. Знайдена авторами мушля є невід'ємною складовою поховального супроводу. За підрахунками В.В. Циміданова, мушлі зустрічаються в 0,2% могил зрубною культури (5 випадків на 2831 поховань) [20, табл. 20]. За нашими підрахунками мушлі зустрічаються в 0,26% зрубних поховань Північного Приазов'я (4 випадки на 1500 поховань). На думку В.В. Циміданова, черепашка є знаком осіб, що мали відношення до ритуальної діяльності, причому ці особи могли на момент смерті досягати високого рангу [20, с. 57].

Окремої уваги заслуговує лопатка тварини. Досліднику, якому трапляється в похованні лопатка тварини, важко достеменно визначити її роль в контексті поховального обряду. В одному випадку це залишки ритуальної їжі чи жертвовної тварини, в іншому – знаряддя праці. Не можна виключати ще й ритуально-магічної функції. За етнографічними

роботами широко відомим є спосіб ворожіння по плечовим лопаткам (омоплатоскопія) [19, с. 212-213].

За підрахунками одного з авторів, на 1500 зрубних поховань Північного Приазов'я відомо тільки три поховання з лопатками (описаний нами комплекс – третій випадок). Цікаво і те, що в нашому комплексі з лопаткою («в обіймах»), знаходилася невелика паличка. Все сказане змушує нас віднести цей комплекс до неординарних поховань та припустити не утилітарне призначення знайдених в ньому речей.

У зв'язку з цим буде цікавим згадати неординарне поховання зрубної культури 4 кургану 2 у с. Антонівка (Азов) з Північного Приазов'я. Тут в одному комплексі перебувала частина туші кози-вівці (ребра і лопатка) і 9 річкових черепашок. Між кістками тварини і черепашками знаходився кістяний тригранний наконечник стріли [16, с. 77, рис. 2]. Наголошується, що це поховання демонструє знакову «перевантаженість»: спорудження сполучної досипки, кам'яних дуг, до яких приурочені сліди ритуалів, у тому числі астрагал зі знаками, відчленування голови померлого, присутність на її місці крейди і золи у вигляді півмісяця, приміщення в могилу раковин, кістяної стріли з навмисно затупленим вістрям, посудини оздобленої іррегулярним орнаментом тощо. Все це дозволяє вважати померлого не просто представником соціальної верхівки, а й служителем культури [20, с. 56].

Поховання з лопатками добре відомі в інших культурах. Авторам відома серія поховань ямної культури, в яких були знайдені лопатки. Зокрема в курганах Південного Бугу вони зустрічалися на перекритті або заплічках могил, переважно дорослих людей [21, с. 21]. В похованні ямного часу в могилу могло бути поміщено як одна, так й кілька лопаток тварини. Унікальним, за своїм речовим складом, можна назвати поховання ямної культури з Херсонщини – Старосілля, к. 1 п. 8. На уступах могили були знайдені: сім дерев'яних коліс візків, ногайка та дві лопатки крупної рогатої худоби [22, с. 55]. На Дніпропетровщині біля с. Кут, в к. 8 було виявлено поховання ямно-катакомбного типу (п. 6). В заповнені могили на рівні перекриття було виявлено одразу три лопатки великої тварини [3, с. 56-57].

Один з авторів вже звертав увагу на можливість трактування знайдених в катакомбних похованнях лопаток як ритуальних атрибутів [13, с. 49]. Так, з Північного Приазов'я походить ранньокатакомбний комплекс (Сосновка, к. 1 п. 5), в якому небіжчика було поховано разом зі зміями, лопаткою великої тварини та паличкою [12, с. 109]. В деяких ранньокатакомбних та більш пізніх похованнях інгульської катакомбної культури лопатки виконують символічну функцію перетинки, перекриваючи вхід до камери катакомби. Деякі екземпляри мають сліди спрацьованості, що вказують на первинне використанні кістки в якості знаряддя праці. Нетрадиційне розташування лопатки – під головою небіжчика, зафіксовано в інгульському похованні 7 біля с. Бузівка, к. гр. III, к. 1 на Дніпропетровщині [10, с. 4-18].

Вкрай рідко лопатки трапляються в похованнях бабинських культур. За підрахунками Р.О. Литвиненка, на майже 3,5 тис. поховальних пам'яток від Нижньої Волги до Дунаю приходяться лише 3 комплекси з Лівобережної України та Криму, що містили лопатки. В той саме час, цей атрибут виступає візитною карткою лолінських поховань [9, с. 76].

В якості поховального приданого зустрічаються лопатки й в комплексах скіфського часу. С.А. Андрух, звертаючи увагу на такі пам'ятки, наголошує на тому, що є підстави вважати це не просто залишками напутньої їжі. В похованні біля с. Колбіно лопатку було знайдено в казані завернутою у пурпурну тканину [2, с. 240].

Повертаючись до старожитностей доби бронзи Північного Приазов'я, не можна не згадати про поселення Камишувата-ХІV, розташоване в кількох кілометрах від дослідженого нами кургану. Пам'ятка багаточарова: зрубна культура/фінал доби бронзи/пам'ятки камишеватського типу. На північно-східній периферії поселення було відкрито культовий комплекс доби пізньої бронзи. Він представляв собою рів заповнений золою, уламками кераміки та кістками тварин. На думку авторів, комплекс (геогліф) символізував

міфічного змія. Цікаво і те, що в області «голови» змія було відкрито камін, біля якого, як вважають дослідники, було залишено лопатку великої свійської тварини. На думку дослідників, виріб був навмисно залишений з ритуальною метою [4, с. 89].

Цікаві результати дає картографування приазовських комплексів, що містять лопатки тварин (і поховальних, і культових): всі вони розташовуються на території безпосередньо Приазовської низовини і віддалені один від одного на максимальну відстань не більше 50 км.

Про особливе значення лопатки говорять етнографічні спостереження. Так, у монголів за кожним членом родини була «закріплена» своя частина м'ясної їжі. Так, голову та лопатку тварини подавали найстарішому з чоловіків. М'ясо з лопатки обов'язково поділялося на кількох членів родини. Крім того існував звичай, згідно з яким чоловіку похилого віку підносили на лопатці шматок м'яса разом із горілкою. Останній, вживши страву, передрікав благо для родини. Саме лопатка була найбільш популярною кісткою для ворожіння [17, с. 55-56]. У киргизів існувала традиція розсікати широку частину лопатки після поїдання м'яса тварини [18, с. 159]. Подібна традиція існувала і у монголів. Кістку проколювали чи ламали, щоб чужинець, знайшовши лопатку, не зміг по ній прочитати долю господарів [17, с. 56].

Слід зазначити, що спосіб провіщання за лопатковою кісткою мав дуже давні коріння, існував у різних народів Азії та Європи та дожив до сьогодення у культурі корінних народів Хабаровського краю [18, с. 212-213; 11, с. 18; та ін.].

Таким чином, комплекс зрубного часу, досліджений археологічною експедицією Маріупольського державного університету в Північно-Східному Приазов'ї демонструє низку відхилень від моделі рядового поховання. Факт наявності м'ясної їжі (почесної задньої частини) є виразним показником соціальної неординарності похованого, знаком підвищеного рангу. А наявність в похованні мушлі та лопатки тварини («в обіймах» з невеликою паличкою) є знаками, що маркують осіб, що мали відношення до ритуальної діяльності.

Список використаної літератури

1. Андросов А.В. Курган эпохи бронзы у с. Новый Мир / А.В. Андросов // Проблемы археологии Поднепровья. – Днепропетровск, 1986. – С. 67-78. ; Androsov A.V. Kurgan ehpoi bronzy u s. Novyj Mir / A.V. Androsov // Problemy arheologii Podneprov'ya. – Dnepropetrovsk, 1986. – S. 67-78.

2. Андрух С.А. О некоторых особенностях погребально-поминальной практики на скифском могильнике Мамай-Гора / С.А. Андрух // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. ІХ. – Запоріжжя, 2000. – с. 238-243. ; Andruh S.A. O nekotoryh osobennostyah pogrebal'no-pominal'noj praktiki na skifskom mogil'nike Mamaj-Gora / S.A. Andruh // Naukovi praci istorichnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo derzhavnogo universitetu. – Vip. ІН. – Zaporizhzhya, 2000. – s. 238-243.

3. Березовець Д.Т. Розкопки курганного могильника епохи бронзи та скіфського часу в с. Кут / Д.Т. Березовець // Археологічні пам'ятки. – Т. ІХ. – К., 1960. – С. 39-87. ; Berezovec' D.T. Rozkopki kurgannogo mogil'nika epoi bronzi ta skifs'kogo chasu v s. Kut / D.T. Berezovec' // Arheologichni pam'yatki. – Т. ІН. – К., 1960. – S. 39-87.

4. Горбов В.Н. Некоторые аспекты культовой практики населения эпохи бронзы Северо-Восточного Приазовья / В.Н. Горбов, Е.В. Кабанова // Археологический альманах. – № 21. – Донецк, 2010. – С. 86-103. ; Gorbov V.N. Nekotorye aspekty kul'tovoj praktiki naseleniya ehpoi bronzy Severo-Vostochnogo Priazov'ya / V.N. Gorbov, E.V. Kabanova // Arheologicheskij al'manah. – № 21. – Doneck, 2010. – S. 86-103.

5. Забавин В.О. Характеристика погребальных сооружений срубной культуры Северного Приазовья / В.О. Забавин // ДАЗ. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2013. – № 17. – С.

56-78. ; Zabavin V.O. Charakteristika pogrebal'nyh sooruzhenij sрубnoj kul'tury Severnogo Priazov'ya / V.O. Zabavin // DAZ. – Donec'k: Vid-vo DonNU, 2013. – № 17. – S. 56-78.

6. Забавін В.О. Розкопки кургану біля с.м.т. Ялта Донецької області археологічною експедицією Маріупольського державного університету у 2016 році / В.О. Забавін, С.Г. Небрат // Україна у світовому історичному просторі. Всеукраїнська науково-практична конференція. – Маріуполь, 2017. – С. 98-100 ; Zabavin V.O. Rozkopki kurganu bilya s.m.t. Yalta Donecz'koyi oblasti arheologichnoyu ekspediciyeu Mariupol'skogo derzhavnogo universitetu u 2016 roci / V.O. Zabavin, S.G. Nebrat // Ukraїna u svitovomu istorichnomu prostori. Vseukraїns'ka naukovo-praktichna konferenciya. – Mariupol', 2017. – S. 98-100.

7. Литвиненко Р.А. Погребальные сооружения срубной культуры Подонцовья и Северо-Восточного Приазовья / Р.А. Литвиненко // ДАС. – Вып. 1. – Донецк, 1992. – С. 29-46. ; Litvinenko R.A. Pogrebal'nye sooruzheniya sрубnoj kul'tury Podoncov'ya i Severo-Vostochnogo Priazov'ya / R.A. Litvinenko // DAS. – Вып. 1. – Doneck, 1992. – S. 29-46.

8. Литвиненко Р. А. Периодизация срубных могильников Северо-Восточного Приазовья / Р. А. Литвиненко // Древности Северо-Восточного Приазовья. – Донецк, 1999. – С. 4-23. ; Litvinenko R. A. Periodizaciya sрубnyh mogil'nikov Severo-Vostochnogo Priazov'ya / R. A. Litvinenko // Drevnosti Severo-Vostochnogo Priazov'ya. – Doneck, 1999. – S. 4-23.

9. Литвиненко Р.О. Культури бабинська і лолінська: до проблеми контактів / Р.О. Литвиненко // Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України. – Луганськ: Шлях, 2005. – С. 75-78. ; Litvinenko R.O. Kul'turi babins'ka i lolins'ka: do problemi kontaktiv / R.O. Litvinenko // Problemi doslidzhennya pam'yatok arheologii Skhidnoї Ukraїni. – Lugans'k: SHlyah, 2005. – S. 75-78.

10. Марина З.П. Курганний могильник у с. Бузовка / З.П. Марина, В.И. Костенко, С.В. Никитин // Степное Поднепровье в бронзовом и раннем железном веках. – Днепропетровск, 1981. – С. 4-18. ; Marina Z.P. Kurgannij mogil'nik u s. Buzovka / Z.P. Marina, V.I. Kostenko, S.V. Nikitin // Stepnoe Podneprov'e v bronzovom i rannem zheleznom vekah. – Dnepropetrovsk, 1981. – S. 4-18.

11. Мельникова Т. Судьба и удача на лопатке животных / Т. Мельникова // Словесница искусств. – Хабаровск, 2007. - № 19. – С. 17-18. ; Mel'nikova T. Sud'ba i udacha na lopatke zhivotnyh / T. Mel'nikova // Slovesnica iskusstv. – Habarovsk, 2007. - № 19. – S. 17-18.

12. Михайлов Б.Д. Курганы эпохи бронзы в бассейне реки Молочной / Б.Д. Михайлов / Б.Д. Михайлов // Древности Степного Причерноморья и Крыма. – Запорожье: ЗГУ, 1991. – № I. – С. 107-116. ; Mihajlov B.D. Kurgany ehpoi bronzy v bassejne reki Molochnoj / B.D. Mihajlov // Drevnosti Stepnogo Prichernomor'ya i Kryma. – Zaporozh'e: ZGU, 1991. – № I. – S. 107-116.

13. Небрат С.Г. Погребения ингульской катакомбной культуры с костями животных / С.Г. Небрат // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – Маріуполь, 2016. – Вип. 17. – С. 43-56. ; Nebrat S.G. Pogrebeniya ingul'skoj katakombnoj kul'tury s kostyami zhivotnyh / S.G. Nebrat // Visnik Mariupol'skogo derzhavnogo universitetu. Seriya: Istoriya. Politologiya. – Mariupol', 2016. – Vip. 17. – S. 43-56.

14. Отрощенко В.В. Срубная культура Степного Поднепровья (по материалам погребальных памятников): дис. ... канд. ист. Наук / Отрощенко Віталій Васильович. – К., 1981.– НА ІА НАНУ. – Ф. 12. – Оп. 1. – № 598. – 329 с. ; Otroshchenko V.V. Sрубnaya kul'tura Stepnogo Podneprov'ya (po materialam pogrebal'nyh pamyatnikov): dis. ... kand. ist. Nauk / Otroshchenko Vitalij Vasil'ovich. – K., 1981.– NA IA NANU. – F. 12. – Op. 1. – № 598. – 329 s.

15. Отрощенко В.В. К вопросу об относительной хронологии классических погребений бережновского типа / В.В. Отрощенко // Новые открытия и методологические основы археологической хронологии. – С-Пб, 1993. – С. 81-83. ; Otroshchenko V.V. K voprosu ob otnositel'noj hronologii klassicheskikh pogrebenij berezhnovskogo tipa / V.V.

Otroshchenko // *Novye otkrytiya i metodologicheskie osnovy arheologicheskoy hronologii*. – S-Рб, 1993. – S. 81-83.

16. Самар В.А. Верхняя хронологическая граница кмк и покровская культура Северного Приазовья / В.А. Самар // *Проблемы изучения катакомбной культурно-исторической общности (ККИО) и культурно-исторической общности многоваликовой керамики (КИОМК)*. – Запорожье, 1998. – С.75-83. ; Samar V.A. Verhnyaya hronologicheskaya granica kmk i pokrovskaya kul'tura Severnogo Priazov'ya / V.A. Samar // *Problemy izucheniya katakombnoj kul'turno-istoricheskoy obshchnosti (ККИО) i kul'turno-istoricheskoy obshchnosti mnogovalikovoj keramiki (КИОМК)*. – Zaporozh'e, 1998. – S.75-83.

17. Скородумова Л.Г. Кости в монгольских обрядах и поверьях: предварительные материалы / Л.Г. Скородумова, А.А. Соловьева // *Mongolica – XIII: Сб.науч.статей*. – СПб, 2014. – С. 52-64. ; Skorodumova L.G. Kosti v mongol'skih obryadah i pover'yah: predvaritel'nye materialy / L.G. Skorodumova, A.A. Solov'eva *Mongolica – XIII: Sb.nauch.statej*. – SPb, 2014. – S. 52-64.

18. Табалдиев К.Ш. Традиции, связанные с животными, в погребальной практике кочевников Тянь-Шаня / К.Ш. Табалдиев // *Вестник НГУ. Серия: История, филология*. – Вып. 3. – Том. 12. – Новосибирск, 2013. – С. 127-167. ; Tabaldiev K.SH. Tradicii, svyazannye s zhiivotnymi, v pogrebal'noj praktike kochevnikov Tyan'-SHanya / K.SH. Tabaldiev // *Vestnik NGU. Seriya: Istoriya, filologiya*. – Вып. 3. – Том. 12. – Novosibirsk, 2013. – S. 127-167.

19. Тайлор Э. Первобытная культура / Э. Тайлор. – М., 2015. – 1458 с. ; Tajlor E.H. Pervobytnaya kul'tura / E.H. Tajlor. – M., 2015. – 1458 s.

20. Цимиданов В.В. Социальная структура срубного общества / В.В. Цимиданов. – Донецк, 2004. – 204 с. ; Cimidanov V.V. Social'naya struktura srubnogo obshchestva / V.V. Cimidanov. – Doneck, 2004. – 204 s.

21. Шапошникова О.Г. Ямная культурно-историческая область (Южнобугский вариант) / О.Г. Шапошникова, В.Н. Фоменко, Н.Д. Довженко // *САИ. В 1 – 3*. – К., 1986. – С. 127-167. ; Tabaldiev K.SH. Tradicii, svyazannye s zhiivotnymi, v pogrebal'noj praktike kochevnikov Tyan'-SHanya / K.SH. Tabaldiev // *Vestnik NGU. Seriya: Istoriya, filologiya*. – Вып. 3. – Том. 12. – Novosibirsk, 2013. – S. 127-167.

22. Шилов Ю.О. Залишки возів у курганах ямної культури Нижнього Подніпров'я / Ю.О. Шилов // *Археологія*. - № 17. – К., 1975. – С. 53-61. ; SHilov YU.O. Zalishki voziv u kurganah yamnoї kul'turi Nizhn'ogo Podniprov'ya / YU.O. SHilov // *Arheologiya*. - № 17. – К., 1975. – S. 53-61.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2017 р.

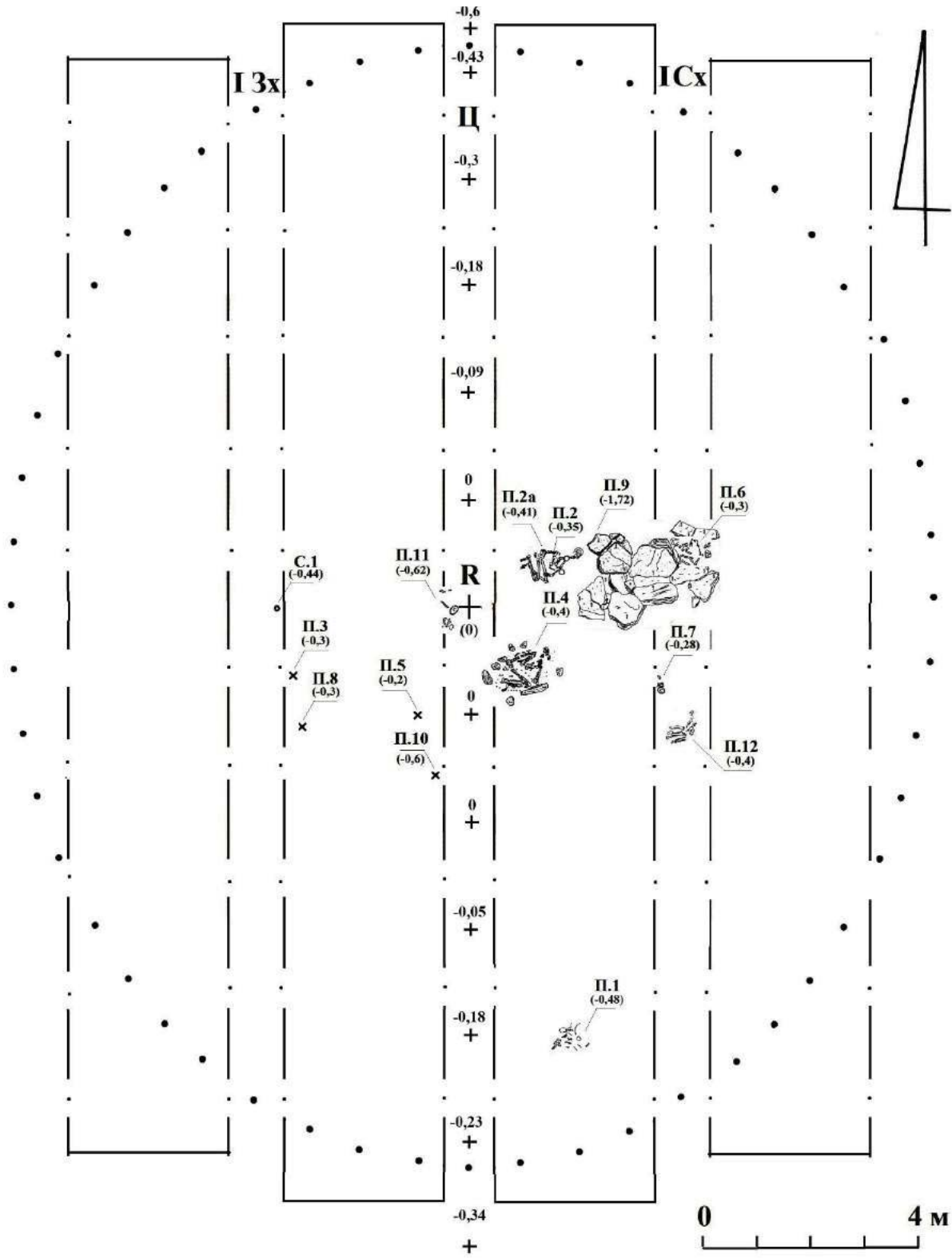

Рис. 1. Курганный могильник «Могилы Комишуватка». Загальний план кургану 3

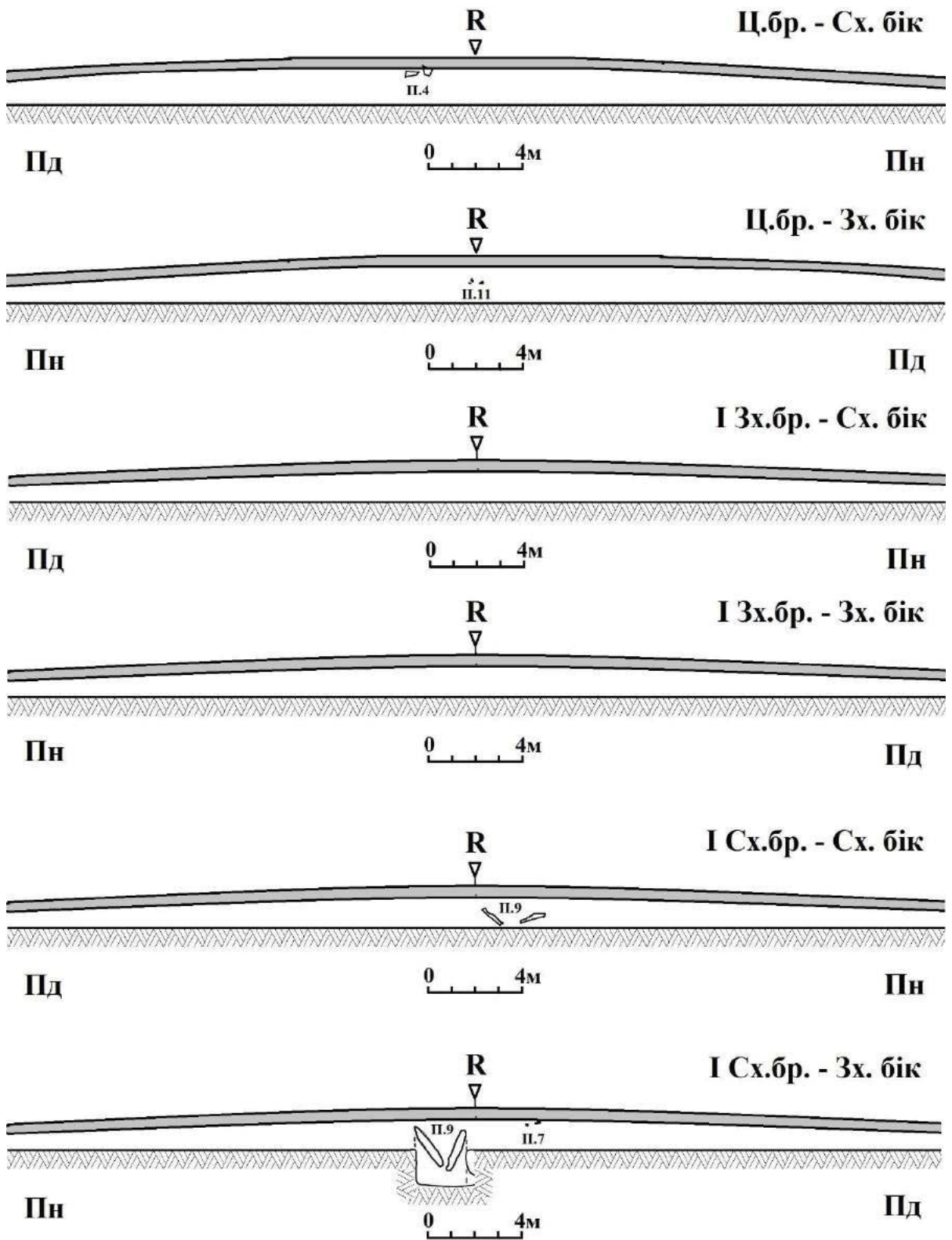

Рис. 2. Курганний могильник «Могила Комишуватка», курган 3. Стратиграфічні розрізи

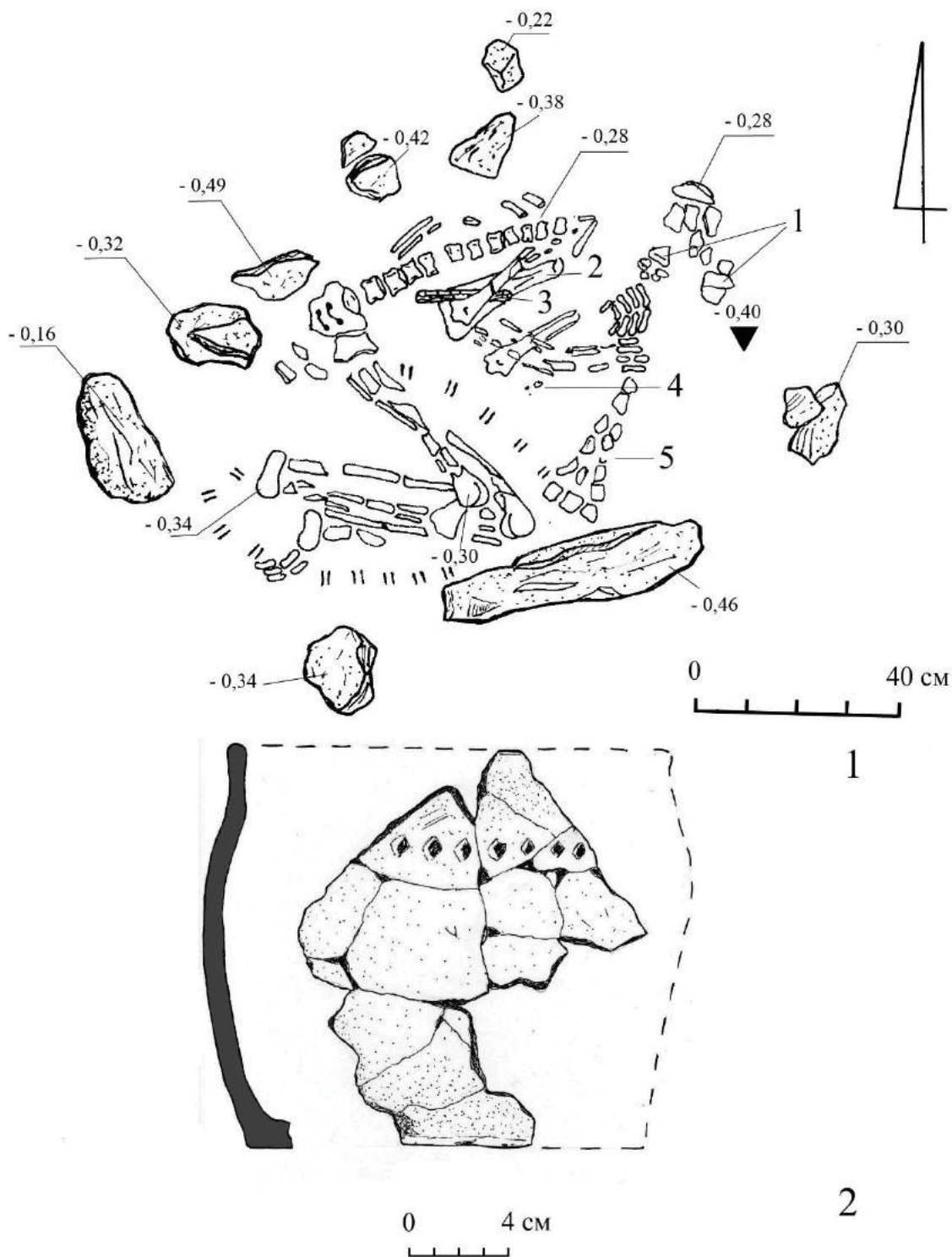

Рис. 3. Могила Комишуватка, курган 3: 1,2 – поховання 4

V. Zabavin, S. Nebrat

**UNCOMMON BURIAL GROUND OF TIMBER-GRAVE PERIOD
FROM THE MOUND NEAR THE URBAN VILLAGE YALTA (NORTH-EAST OF
THE AZOV SEA REGION)**

The article analyses obsequies of one of the burial grounds of the late Bronze Age Timber-grave culture in Northern Azov Sea Region which were explored by archeological expedition of Mariupol State University on the territory of Yalta village council of Mangush (Pershotravnevy) district of Donetsk region. The mound under exploration was a part of the mound group consisting of three graves which are located on watershed plateau in 6 km to the North from the Azov Sea coast between the valleys of the Komyshevka and the Mokra Bilosarayka rivers.

The complex shows a series of deviations from the model of the ordinary burial ground. The signs of social uniqueness of a buried and marks referring to ritual activities are analysed. Some peculiarities of a rite-inventory complex and issues of cultural-chronological periodization of obsequial memorials are examined. The explored mound can be referred to the second (developed) level of the Timber-grave burial grounds of the North-East of the Azov Sea Region. They are characterized with both main and overlap graves in earthen pits and stone chests constructed by means of stone plates vertically (orthostatically) set on edge that appeared at the same period. The main postures of the buried are medium or heavily crouched (left lateral position) oriented to the North-east sector (with deviations).

Special attention should be given to an animal's blade. As the authors estimate there are only 3 graves with blades in 1500 Timber-grave period's burial grounds of the Northern Azov Sea region (the complex we described is the third). It's also interesting that in our complex there was a small stick together with («embracing») a blade. Everything mentioned above makes us attribute this complex to unordinary graves and assume not-utilitarian intent of the items found there.

Timber-grave culture complex explored shows a series of deviations from the model of the ordinary burial ground. The fact that meat (the best hindquarters) was present is a distinct mark of the social uniqueness of a buried person, a sign of a high rank. The presence of a shell and an animal's blade ("embracing" a small stick) is a mark of persons who had something to do with the ritual activities.

Key words: *the Timber-Grave culture, Bronze Age, North Azov sea region, mortuary archeological monuments.*